

De la realitat a la representació: de la cartografia a la coreografia

Carles Llop

Paisatge

La terra és vermella
El cel és blau
La vegetació és d'un verd fosc
Aquest paisatge és cruel dur trist malgrat la varietat infinita
De formes vegetals
Malgrat l'encant que penja de les palmeres i dels rams
Que llueixen als grans arbres amb flors
Flors de quaresma

(Cendrars, 1924: p. 63)

El temps de l'espai ocupa l'últim capítol del llibre d'Eugenio Turri *Il paesaggio come teatro*, però aquesta qüestió és encara més present a l'inici de l'assaig: “Tot pagès que mor s'emporta a la tomba el secret del paisatge on ha viscut i que ha contribuït a modelar amb les seves pròpies mans. No hem entrat mai en el seu cap per saber què pensava quan observava els seus camps i el paisatge del voltant, ni tampoc no hem entrat mai en el seu cor per saber quin goig trobava mirant el contorn de muntanyes en les quals havia nascut i on havia treballat tota la vida, el plaer de descobrir-se en aquell escenari on s'havien produït fets inoblidables: del tiroteig d'una companyia alemanya durant la Segona Guerra Mundial al primer bombardeig aeri dels aliats un matí de maig...” (Turri, 1998: p. 26). I cal llegir tot el primer capítol del llibre per adonar-se que el paisatge no es representa, sinó que es viu com una fusió de l'acció activa i contemplativa, actors i espectadors de la realitat vital de l'espai i del temps sense possibilitat de congelar-lo en una representació única i definitiva.

La realitat, temps de l'espai en moviment, és insubstituïble. Però, per retenir-la, per mantenir-ne la presència i rememorar-la cal fixar-la amb algun tipus de representació. Són, doncs, les imatges que formem de la realitat representada les que constitueixen la nostra memòria i el patrimoni dels nostres records. Les imatges, siguin plàstiques, mentals o virtuals, configuren un arxiu de seqüències viscudes, d'impressions obtingudes, de formulacions de la nostra observació. Podríem anomenar aquests registres *paisatges de la memòria*. La realitat i els seus paisatges esdevenen, llavors,

representacions útils per ser conservades, eficients per explicar-nos els continguts del record, pertinents per descriure'n les qualitats i els atributs. És en aquest procés d'elaboració representativa que formem, personalment i col·lectivament, semiosferes¹ de coneixement.

La realitat i la seva representació

Així, doncs, si la realitat és efímera i s'escapoleix en cada instant, cal retenir-ne registres per conservar-la: aquest és l'objecte de la representació. Un conjunt de registres que sintetitzen molts instants perceptius, mitjançant l'elaboració sensorial, mental, d'una imatge que evoca un procés d'un espai, d'uns protagonistes i d'uns temps diversos. La representació és doncs una simulació, una interpretació i la descripció intencionada de la realitat. Tant la realitat com el paisatge són representacions que ens fem; una per ser el que marca el context on som, on ens movem, l'espai que ens envolta, l'ambient que ens condiona; l'altra, la formulació de la percepció que en tenim. Una, aparentment objectiva; l'altra, específicament subjectiva. Entre les dues, la síntesi interessant que dóna sentit.

Podem, per tant, convenir que el paisatge es percep en la representació de la realitat, i són les imatges —com a aproximacions per fixar la realitat percebuda— les que ens donen registres de paisatge. El paisatge es pot assimilar a una visió construïda, a un enquadrament al mateix temps de les dimensions físiques i fenomenològiques de la realitat observada i interpretada. La representació, doncs, és el conjunt d'impressions que fixen el que s'experimenta en clau personal i a través del filtre subjectiu. Aquest conjunt de les nostres mirades (personals i, per extensió, dels diversos conjunts de persones) el podem anomenar *registres de paisatge*: imatges plàstiques, mentals, virtuals, etc., que configuren un arxiu de seqüències viscudes (observades, sentides, imaginades, etc.), d'impressions obtingudes i de formulacions de la nostra observació. Són *arxius de la memòria* que configuren la base de la percepció del paisatge.

¹ Nota dels editors: la semiosfera és un concepte del camp de la semiòtica per definir un espai delimitat que conté objectes semiòtics, com ara signes i llengües, que constitueixen el significat d'una cultura.

Justament aquesta potència representativa de la realitat és també la seva debilitat. La parcialitat de la imatge, que és un resultat de selecció, intencionalitat i presentació d'allò que cerquem descriure, ens interpel·la sobre els condicionants dels modes de veure i dels modes de comprendre. I ens adonem de la incapacitat de representar tots els components d'una realitat, així com de sintetitzar-la. La realitat i el paisatge se'ns barregen en múltiples possibilitats de representació, que van des de la mimesi o la reproducció de models fins a la simulació inventiva que arriba a deformar substancialment la realitat o que pot, fins i tot, conduir a vertaderes suplantacions de la realitat.

La representació de la realitat esdevé paisatge

Mogut per l'interès a aprofundir en el coneixement de maneres i procediments de representar el paisatge, em pregunto sovint sobre les representacions que m'agraden i m'interessen. Qui s'ha interessat per la representació de la realitat per mitjà de l'elaboració de paisatges? Si he de presentar la meua proposta mitjançant una cronologia fenomenològica esbiaixada, proposaria revisitar les imatges creades a l'entorn de les experiències històriques que han volgut fixar un testimoni de la seva condició cultural. Sense cap ànim de fer-ne la genealogia, cito les que personalment em colpeixen: les pintures rupestres del Cogul (les Garrigues), que plasmen sobre la roca escenes d'una comunitat protohistòrica i els seus signes; el jardí mogol i els imaginaris que han creat el seu estudi i representació; les riques cartes de navegació marítimes de Cresques; la descripció sensorial i rica de Petrarca sobre l'ascensió al mont Ventoux (França), que va prefigurar la construcció del paisatge íntim i el paisatge col·lectiu; les anàlisis de l'historiador de l'art Aby Warburg sobre la influència dels astres en els frescos del Palau Schifanoia de Ferrara (Itàlia) i altres pintures, o la imatge com a via per a desencadenar en les persones la capacitat d'associació que els permeti recuperar la seva experiència emocional i formal; la multiplicitat de registres multidimensionals de les fotografies de David Hockney i les construccions d'imatges múltiples, o la síntesi de l'espai a través de les fotografies d'Andreas Gursky. En totes aquestes manifestacions la realitat

Figura 1. Fragment de l'Atlas català, elaborat el 1375 per Cresques Abraham amb l'ajuda del seu fill Jafudà, on es va voler fixar un testimoni de la condició cultural de l'època.

és vista des de la càrrega subjectiva que genera en la manera de dibuixar, fotografiar, descriure, una explosió de noves impressions en el receptor. La representació esdevé llavors, al meu entendre, nou paisatge.

El paisatge produït com a resultat de les interpretacions conté, llavors, els secrets de la realitat evident. Escorcollar en allò que veiem ens enriqueix l'observació i ens permet explorar maneres de testimoniar, i procediments per registrar l'experiència de l'espai. Com ho podem fer? A través de les narracions, relats i grafies que poden basar-se en multiplicitat de recursos: literatura en les seves diverses modalitats; geografies dibuixades, descrites, contades; cartografies dibuixades; panoràmiques fotogràfiques; iconografies amb tècniques diverses; diagrames escrits, dibuixats, infografiats; mapes mentals descrites, dibuixats, cartografiats; animacions 3D i amb realitat virtual; infografies 3D i hologrames; represen-

tacions obtingudes a través de satèl·lit (com ara Landsat, ASTER i altres) o representacions a través de les nombroses eines i tècniques que es poden trobar al ciberespai.

Però la pertinència del recurs per testimoniar i registrar l'experiència de l'espai no és tant en l'instrument o en els procediments com en la intencionalitat. Les representacions en clau de paisatge, com a interpretació i recreació de la realitat, han de permetre assolir un nivell de complexitat que serveixi per identificar l'espai, els actors, els fets, el procés i el temps; és a dir, allò que podríem anomenar *l'essència i l'espirit del lloc*.

La recreació sobre la representació: de la cartografia a la coreografia

La cartografia del paisatge suposa la superació de la realitat *masquée* (amagada) i l'objectivació dels components. Cap tècnica, en exclusiva, no assoleix un grau satisfactori per representar el paisatge. Les panoràmiques, els detalls fotogràfics, les filmacions, els relats, etc., aporten sempre visions parcials de la realitat i de la seva interpretació. D'altra banda, en el dibuix cartogràfic es despleguen els accidents topogràfics i es detalla una pretesa objectivitat de tot el territori que una panoràmica, com que deixa espais sense representació, no podria representar. En efecte, la cartografia (entesa com a representació de la Terra en una superfície plana) té grans qualitats, però també limitacions i insuficiència per descriure l'ambient o les dimensions sensibles d'un paisatge. El geògraf Joan Nogué ja fa referència a aquest fet quan afirma que “el mapa no s'assenta sobre una base topogràfica, sinó sobre una d'autobiogràfica” (Nogué, 2009: p. 72).

Amb el benentès que no es tracta de posar en crisi la cartografia, hem d'entendre que el paisatge, en tant que recreació de la representació de la realitat, necessita exploracions interpretatives i representacions emocionals que van més enllà del dibuix bidimensional, i es planteja la *recreació* sobre la representació com a procediment més ampli i ric per *cartografiar paisatges*. Una recreació que sigui l'elaboració d'una simulació, una interpretació, una recreació intencionada de la realitat, sia profundament subjectiva o amb aspiracions d'objectivitat i certesa. Això ho veiem en les produccions fotogràfiques on el clic successiu per la recerca de la imatge, en

COREOGRAFIA vs Cartografia

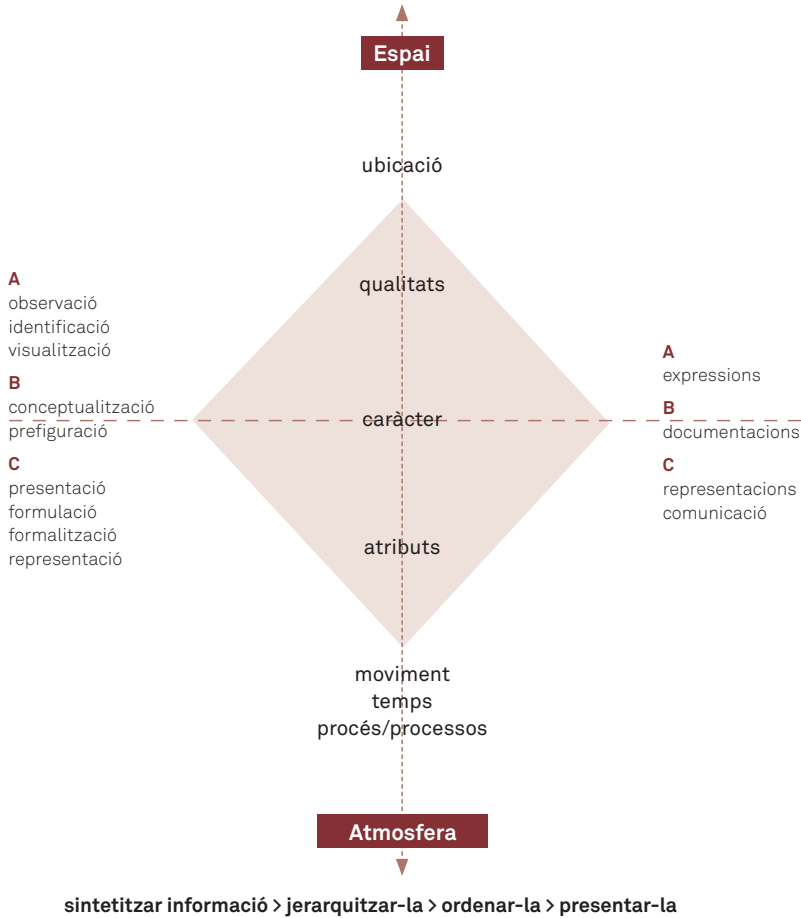

Figura 2. Esquema de l'abast de la representació coreogràfica, que aspira a representar el paisatge d'una manera més coral i més complexa que la cartografia.

el fons, respon a una seqüència d'imatges a través d'una sèrie de clics que construeixen una cosmovisió sobre la realitat.

La *chora* o *khora* (en grec, *χώρα*) identificava a la Grècia antiga el territori de la polis. Un espai integrat, un espai entorn i ambient, i un terme que queda lligat al de *coreografia* fusionant les etimologies de la *χώρα* (ter-

ritori) i χορεία (ball) per transmetre la idea que el territori es comprèn tant coneixent-lo geogràficament com experimentant-lo de primera mà, com si es tractés d'un ball permanent. La possibilitat de la representació amb voluntat coreogràfica pretén superar la cartografia per una representació més coral i més complexa (vegeu la figura 2); una representació que esdevé un vertader exercici de geografia, que usa la coreografia com a descripció del país, de la terra regida i ocupada per una comunitat; la comprensió de l'espai delimitat, la seva identificació a través de toponímia, de la caracterització del clima, de les relacions de la comunitat amb el cicle de vida, etc. Des d'aquesta perspectiva sembla interessant recuperar la multidimensionalitat de la idea de coreografia com a sistema de representació que cerca descriure i involucrar-nos en la percepció de la complexitat. Un sistema de recreació de la representació que requereixi menys precisió i demandi més atmosfera; un sistema que empri una cartografia multisensorial, polidescriptiva, complexa i multidimensional.

La coreografia aporta també unes noves dimensions per interpretar i representar el paisatge. En el sentit dinàmic de la percepció, resseguint l'espai percebut (dansant-lo) i en el fet de ser-ne protagonistes (qui dansa) podem trobar una bona metàfora per dotar-nos amb un nou procediment de representació. En termes de comunicació, aquesta dimensió ens proposa usar la tridimensionalitat dels camps gràfics i el desplegament de tècniques comunicatives dinàmiques i polifacètiques.

Des d'aquest posicionament, representar no és un acte ni objectiu ni correcte; representar no és solament descriure, sinó també expressar-se; representar té un ampli ventall de procediments i tècniques per a la superació del pla i el marc del dibuix per tal de transmetre intencionadament el missatge comunicatiu de les impressions sobre la realitat. A partir d'aquest posicionament, des del meu punt de vista, utilitzar la coreografia com a sistema de representació vol dir articular adequadament la descripció de l'espai suport (paisatge vist) amb els atributs i les relacions entre les peces que el constitueixen o els personatges que el determinen i que el converteixen en un paisatge percebut a través d'atributs d'espai (elements visuals i d'informació física d'emplaçament, de direccionalitat, de moviment, de funcions, de significats, etc.); d'atributs de temps que influeixen sobre els atributs perceptius, i tota una munió de relacions sincròniques i diacròni-

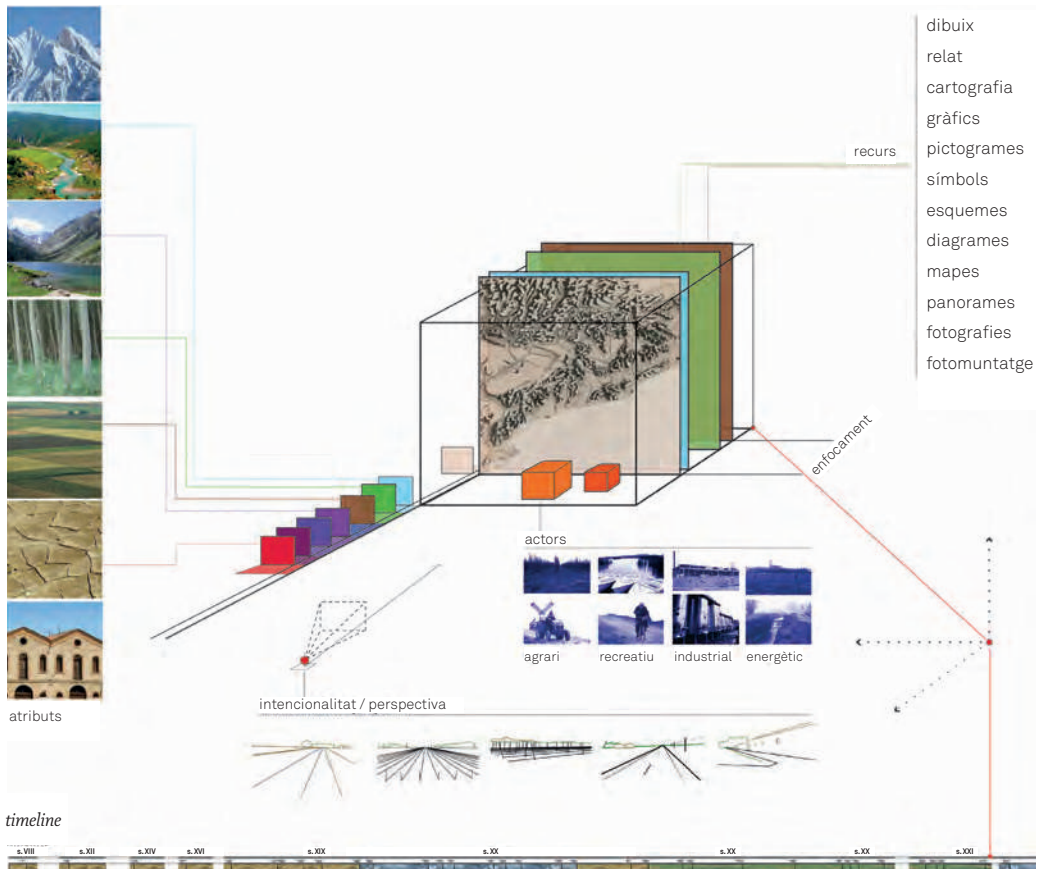

Figura 3. Components de la representació coreogràfica, que han de permetre entendre el caràcter del paisatge articulant-lo amb els atributs i les relacions entre les peces que el constitueixen o els personatges que el determinen.

ques de l'espai-temps d'un lloc viscut, d'un paisatge. D'aquesta manera, una representació coreogràfica ens hauria de permetre entendre el caràcter d'un paisatge (l'espai, la ubicació, les qualitats, els atributs, el moviment, el temps, els processos, l'atmosfera) (vegeu la figura 3).

Experiències de representació dels paisatges des de la intencionalitat coreogràfica

La proposta coreogràfica s'ha aplicat en experiències concretes en el marc de diversos tallers d'anàlisi de territoris de Catalunya duts a terme pel Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura del Vallès (vegeu la figura 4). El mètode d'anàlisi utilitzat descriu les capes del territori com a registre de l'acció interpretativa de veure paisatge: mirar, observar, descriure, analitzar i interpretar són les accions que es proposen per construir un atlas del territori abordat. Veure el paisatge anant més allà, deturant-se a entendre en una observació minuciosa i descriptiva; descriure tot un món interior i exterior de coneixements objectivables i de sensacions i idees subjectives. Així doncs, en els tallers es proposa trepitjar i analitzar el territori d'estudi a través d'una lectura per capes, i reconèixer i descriure el paisatge mitjançant un conjunt de cartografies i representacions diverses reunides en un format interpretatiu d'atles compost pels elements següents:

- El substrat base del territori format per capes: la història geològica de la Terra, capes més desconegudes, que de cop i volta condicionen la geomorfologia del territori.
- El conjunt de particularitats que presenta la superfície d'un terreny generat pels processos geològics i els escolaments de les aigües (el fons humit, els costers secs, l'altiplà ventós, etc.).
- El freàtic o les composicions edafològiques dels sòls que determinen el valor econòmic del sòl agrícola perquè donen més o menys productivitat.
- La matriu biofísica i els components de les infraestructures verdes.
- La forma del territori, a partir de la interpretació de la morfologia de les valls, les terrasses i marges, i els altiplans i turons, i la seva relació amb els assentaments, la construcció de l'hàbitat i les formes d'habitabilitat.
- Les transformacions morfogenètiques del lloc i els processos d'ocupació i construcció del territori, per entendre la construcció social del present a través de les fonts d'informació del passat.

- Els elements i les tipologies del sistema de gestió de l'aigua: els sistemes per a la recollida d'aigües d'escolament superficial o subterrànies (fonts, pous, bollons, sínies), les conduccions (sèquies i canals de regadiu, aqüeductes, estelladors, mesuradors), les infraestructures específiques per emmagatzemar aigua (basses, cogulles, cisternes o aljubs), els sistemes d'aconduïment d'aigües entre punts de recollida i reserves o punts d'utilització (regatills) o els elements dirigits a la gestió de l'aigua dins de les finques i en el marc de les pràctiques de conreu (terrasses, marges de pedra, tanques i marges vegetats, trones, monticles).
- Les infraestructures que permeten la formació de l'hàbitat i dels espais destinats a la producció i els serveis, és a dir, l'expressió social i econòmica en el paisatge, com ara infraestructures d'aprofitament de l'aigua relacionades directament amb usos ramaders i amb la transformació de productes i serveis (abeuradors, safarejos i molins fariners, oliers, tèxtils o paperers).
- Els elements del patrimoni, això és, la regla generadora, representada per elements físics i elements intangibles de la història col·lectiva.
- La interpretació del paisatge a través de narratives i entrevistes, vídeos, xarxes socials.
- Els recorreguts interpretatius per la toponímia i les expressions artístiques.
- Les *veus* i els noms del paisatge que provenen de la terra, de l'aigua i de la vegetació per posar en valor el nom de les coses del territori que formen el paisatge viscut.

Consideracions per continuar explorant la representació del paisatge des de la renovació

Aquest capítol pretén motivar una disposició més holística en la representació del paisatge i estimular una renovació dels dispositius que tenim a l'abast per comunicar. Podríem extreure d'aquesta reflexió algunes conclusions i les bases per a altres recerques, partint de la consideració de la coreografia com a: proposta estratègica per a una representació més inte-

gral de la realitat; representació més integral i coral del paisatge a l'abast de tothom, que reculli tant coneixements múltiples com sensibilitats diverses; representació des de la implicació en allò viscut, observat, interpretat, imaginat i relatat, més enllà de la congelació d'imatges; representació des de la multiplicitat de mirades i veus, tant en el present com en el decurs del temps, amb la voluntat d'introduir els canvis i les mutacions en les sensibilitats per descriure el paisatge percebut, i proposta de representació de paisatge a l'abast de tothom, per a proporcionar llibertat en la representació del paisatge.

Estic convençut que una representació més coreogràfica de la realitat, superant les representacions homologades, permetrà múltiples recreacions renovades per captar l'essència i els secrets del paisatge; en aquest sentit, cal treballar per obrir nous dispositius i procediments.

Referències bibliogràfiques

CENDRARS, Blaise (1924). *Feuilles de route*. París: Au Sans Pareil.

NOGUÉ, Joan (2009). *Entre paisajes*. Barcelona: Àmbit Editorial.

TURRI, Eugenio (1998). *Il paesaggio come teatro*. Venècia: Marsilio.